

Bijlage VWO
2023

tijdvak 2

maatschappijwetenschappen

Bronnenboekje

Opgave 1 Self-tracking

tekst 1

Verlengstuk van ons lichaam

Self-tracking kan op uiteenlopende aspecten van het leven of lichaam betrekking hebben. Maar wat self-tracking-activiteiten vaak gemeen hebben, is dat iemand ze is gaan doen om inzicht te krijgen in een bepaalde verandering – bijvoorbeeld in een menstruatiecyclus – of dat iemand ze is gaan doen om iets te willen veranderen – zoals het gewicht of de sportprestaties. Een dergelijke monitoring van het leven en lichaam is natuurlijk niet nieuw. Al eeuwenlang vragen mensen zich af welk gewicht ze hebben of houden ze dagboeken bij over fysieke gesteldheid. In self-tracking draait het echter om iets (relatief) nieuws: er wordt gebruik gemaakt van digitale technologieën. De opkomst van mobiele apparaten en digitale sensors maakt het mogelijk om zeer gedetailleerd, langdurig en op grote schaal leven en lichaam te monitoren. Tegenwoordig is bijvoorbeeld elke smartphone standaard uitgerust met een stappenteller (...). (...)

Technologieën zijn normatief: zij worden dikwijls door en voor bepaalde cultureel geaccepteerde en ideale lichamen en mensen ontworpen. (...) Ook worden technologieën vaak zodanig ontworpen dat zij wenselijk gedrag en ervaringen stimuleren. Zo stuurt de stappenteller op onze smartphone push-berichten door, om ons niet alleen te verleiden om naar de app te gaan, maar ook om meer te lopen. (...) Om (...) af te vallen installeerde [respondent Debbie] een calorieteller op haar telefoon. Ze legt uit: "... Dus toen ben ik hem [de calorieteller-app] gaan gebruiken. En inderdaad, [...] je hoeft maar eigenlijk te scannen wat je gegeten hebt en je weet het: [...] wel of geen eten [meer op die dag]!"

(...) Uit haar woorden blijkt dat er zoiets is als een 'teveel aan calorieën': dan stopt ze namelijk met eten. In dit geval lijkt dit 'teveel' afgeleid te worden uit een vergelijking met een bepaald gemiddelde: 'teveel' is dan dus een bovengemiddelde hoeveelheid. (...) In self-tracking is dit gemiddelde niet neutraal, maar vaak tot een ideaal geworden – het is iets waarnaar iemand streeft. Dit normatieve dictaat van het gemiddelde zit dikwijls ook ingebed in de self-tracking-technologieën zelf: bij een bovengemiddelde waarde kleuren de cijfers bijvoorbeeld rood, om de gebruiker er zo van te doordringen dat deze niet-wenselijk gedrag vertoont. (...) [Debbie zegt] dat ze, sinds ze de calorieteller gebruikt, in de loop van de dag niet meer naar haar hongergevoel luistert, maar zich laat leiden door het aantal aangegeven calorieën in de teller voor de vraag of ze wel of niet eet. Met andere woorden, als het gaat om eten, luistert ze niet meer naar haar fysieke lichaam, maar alleen nog naar haar calorieteller. (...)

bron: De Boer, Sociologie Magazine, 2021

Opgave 2 Schaduw in Los Angeles

tabel 1

Blootstelling aan stedelijke hitte voor vier buurten van Los Angeles, naar buurtkenmerken in percentages en dollars, 2019/2020

	Bel Air	Mount Washington	Huntington Park	South Los Angeles
percentage ondoordringbaar oppervlak	16%	23%	75%	79%
percentage oppervlak beschermt door bomen	21%	17%	4%	3%
percentage huishoudens onder armoedegrens	4%	12%	26%	38%
mediane ¹⁾ woningwaarde in dollars	\$2.000.001	\$745.092	\$430.532	\$430.382

bron: Stichting Cito – arcgis.com – 2022

noot 1 mediaan = middelste waarde in een reeks

Toelichting

In tabel 1 staan gegevens van vier buurten van Los Angeles. Vooral in de zomer is het percentage ondoordringbaar oppervlak in een buurt – zoals geasfalteerde parkeerhavens, betegelde schoolpleinen en zwarte daken – van grote invloed op de blootstelling aan stedelijke hitte. Dat geldt ook voor het percentage oppervlak van een buurt dat beschermt wordt door bomen. Uit tabel 1 is af te lezen dat 75% van de buurt Huntington Park een ondoordringbaar oppervlak heeft en dat 4% van het oppervlak van deze buurt beschermt wordt door bomen.

tekst 2

Wetten van Indië

(...) 'De *Wetten van Indië* is een boek dat de Spanjaarden geschreven hebben om de Nieuwe Wereld te koloniseren', zegt [stedenbouwer
5 James] Rojas. 'Het is relevant voor Los Angeles omdat het L.A. heeft gemaakt tot wat het nu is.' Het boek is in 1573 uitgegeven door koning Phillip II en wordt beschouwd als het
10 eerste stedenbouwkundige handboek dat Amerika heeft bereikt. (...) Rojas zegt dat, vergeleken met de Nederlanders en de Engelsen, de Spanjaarden een heel andere
15 filosofie hadden over het doel en ontwerp van de kolonisatie. 'De Nederlanders focusten meer op grondstoffen en havens en de Engelsen hadden een heel andere
20 aanpak', zegt hij, 'maar de Spanjaarden probeerden de Nieuwe Wereld echt op een stedelijke manier te veroveren.' (...) 'De *Wetten van Indië* geeft zelfs het patroon van de

25 straten aan', zegt Rojas. Rojas noemt de situering van de eerste huizenblokken als een toonaangevend voorbeeld van hoe het Spaanse stratenplan meer in lijn
30 met de natuur werd ontworpen. Het Spaanse stratenplan was anders dan die van andere wereldmachten en dan de door de VS ontworpen stratenplannen, die spoedig zouden
35 volgen. 'De Spanjaarden wilden windtunnels creëren, ze wilden meer schaduw en meer straten die geschikt waren voor voetgangers', zegt Rojas. Dat waren niet de
40 topprioriteiten van de recent (...) gestichte Verenigde Staten. 'De gedachte was', zegt Rojas, 'we gaan deze ruimte opdelen, we gaan vastgoed verkopen en we willen
45 haast maken. We maken ons niet druk om de wandelmogelijkheden.' Nou, dat klinkt in ieder geval als L.A.

bron: KCET.org, 2012

tekst 3

De politiek van de schaduw

(...) Schaduw wordt vaak gezien als een luxevoorziening, rust biedend op binnenplaatsen en aan met bomen omzoomde boulevards, verkoeling en
5 verduistering biedend aan villa's en glazen dozen. Maar nu dodelijke hittegolven van veertig graden gemeengoed worden, moeten we
10 leren schaduw te zien als een publiek goed dat met iedereen wordt gedeeld. (...) Voor mensen die gevoelig zijn voor hittestress en uitputting – buitenarbeiders, ouderen, daklozen – kan dat het verschil
15 betekenen tussen leven en dood. (...) Een paar jaar geleden heeft Los

Angeles ingrijpende veranderingen doorgevoerd in het stedelijke beleidsplan, met de bedoeling om
20 inwoners aan te moedigen om te gaan lopen, fietsen en vaker de bus en trein te nemen. Maar wanneer de inwoners van Los Angeles uit hun auto stappen, merken ze dat veel
25 straten weinig bescherming bieden tegen de benauwende zonneschijn. Niet iedereen heeft het uithoudingsvermogen om in de hitte te wachten bij een bushalte zonder beschutting of het geld om een café met airconditioning in te vluchten.
30 (...)

bron: placesjournal.org, 2019

Opgave 3 K80

tekst 4

Kleintjes verenigen zich in K80

Naast de G4, de G40, de M50 en de P10 is er vanaf deze week ook de K80: een samenwerkingsverband van kleinere gemeenten. Van de 83 die
5 ons land er telt, hebben zich er inmiddels zo'n 60 bij aangesloten.

Directe aanleiding zich te verenigen was de herijking¹⁾ van het gemeentefonds. Die andere verdeling
10 van rijksgeld over de gemeenten zou volgens de eerste conceptvoorstellen niet minder dan dramatisch uitpakken voor de kleinere gemeenten. Waar voor hen fors financieel nadeel in het
15 verschieft lag, zagen de verstedelijkte gebieden miljoenen euro's meer hun kant op gaan. Oneerlijk, vond een aantal kleine gemeenten. Maar ja, krijg die zorgen maar eens aan de
20 juiste tafel verteld. Aangevoerd door een bestuurlijke kopgroep bestaande uit Alphen-Chaam, Beesel, Enkhuisen, Olst-Wijhe en Rozendaal werd eerst ingezet op het
25 gezamenlijk inwinnen (...) van informatie. Daarna volgde een eerste actie: het indienen van een breedgedragen motie bij de Algemene Ledenvergadering van de
30 gemeentekoepel VNG²⁾. (...)

[Een] delegatie van de initiatiefnemers heeft al aan tafel gezeten bij overleg van de minister met onder andere de VNG, de G4 en
35 de G40. En dat is precies de bedoeling: door het kabinet gezien worden als volwaardige partner. De K80 wil op korte termijn over een paar specifieke dossiers in ieder
40 geval een gesprek: een eerlijke verdeling van het gemeentefonds en het schrappen van de opschalingskorting. (...)

Die korting namelijk was onder
45 Rutte II opgelegd als onderdeel van een plan om gemeenten massaal te laten fuseren tot minstens 100.000+ gemeenten³⁾. Een dergelijke schaalvergroting zou tot meer
50 efficiëntie leiden, waardoor het rijk minder geld in het gemeentefonds hoefde te stoppen. Vanwege gebrek aan draagvlak verdween dat herindelingsplan van tafel, maar de
55 efficiencykorting bleef. Schaalvergroting heeft volgens de K80 als leidend principe voor bestuurlijke inrichting zijn langste tijd gehad. (...)

bron: Binnenlands Bestuur, 2022

noot 1 herijking = opnieuw bepalen aan welke normen iets moet voldoen; wijzigen van beleid

noot 2 VNG = Vereniging van Nederlandse Gemeenten

noot 3 100.000+ gemeenten = gemeenten met meer dan 100.000 inwoners

Opgave 4 Micronatie Rozeneiland

tekst 5

De man die Rozeneiland bouwde: ‘Het scheppingsproces was zijn schreeuw om vrijheid’

Lorenzo Rosa zegt dat hij, in tegenstelling tot zijn vader Giorgio, nooit de ambitie heeft gehad om zijn eigen ministaatje te creëren. Sterker nog, hij geeft toe: ‘het was gekkenwerk ... maar die jaren waren een beetje gekke jaren’. De ingenieur uit Bologna, Giorgio Rosa, stichtte op 1 mei 1968 zijn eigen onafhankelijke staat – Rozeneiland.

Het was een platform van 400 vierkante meter, gebouwd van beton, hout en staal, op iets meer dan 11 kilometer van de kust van Rimini, midden tussen de golven van de Adriatische Zee. (...) Het verhaal, vreemder dan fictie, wordt nu opnieuw verteld door Netflix, in een twee uur durende film die de producent Matteo Rovere beschrijft als ‘85 procent waargebeurd en 15 procent verzonnen’. Hoewel alle personages zijn gebaseerd op echte mensen en alle belangrijke gebeurtenissen kloppen, zijn sommige namen veranderd om identiteiten te beschermen. (...)

In gesprek met Sky News vanuit Italië, legt Rovere uit: ‘[Giorgio Rosa] droomde ervan om de heerser te zijn van deze wereld zonder regels, met wetgeving die hij zelf kan bepalen ... Het was een schreeuw om vrijheid.’ (...)

35 Tegen de internationale achtergrond van de oorlog in Vietnam en de Amerikaanse burgerrechtenbeweging en omdat hij de bedompte regels in de Italiaanse samenleving van de late jaren zestig beu was, zag Giorgio het als een logische stap vooruit om zijn eigen staat te creëren (...). (...) Toen er eenmaal in zoetwater was voorzien (een 40 grondwaterput werd 280 meter onder het platform geboord), werd het eiland opengesteld voor het publiek en veranderde het in een populaire toeristische attractie met 45 bezoekersstromen vanaf de kust van Rimini. (...)

De filmproductie baseerde zich op anekdotes van de ingenieur, krantenknipsels, foto’s en opnames uit die tijd om het weinig bekende verhaal samen te stellen. De technische details achter de bouw waren ook van groot belang om te begrijpen hoe het eiland tot stand kwam. (...) Ondanks zijn slimme bouwtechnieken en zelfvoorzienende status, was het eiland geen lang leven beschoren. (...) [Giorgio Rosa] toonde zich 55 veerkrachtig; hij was tevreden met de ervaring omdat hij het belang van individuele vrijheid had willen aantonen.’ (...)

bron: Sky News, 2020

tekst 6

Toen Italië ten strijde trok tegen het Esperantoministaatje

(...) Rosa overlegde enige tijd met de Italiaanse autoriteiten om toestemming te krijgen voor het platform, maar dit werd hem
5 geweigerd en hij kreeg te horen dat de plaats waar het bouwwerk was verzezen zich feitelijk in Italiaanse kustwateren bevond (het was op de grens van internationale wateren,
10 met alleen het zuidwestelijke deel daadwerkelijk binnen Italiaans territorium) (...).

In mei 1968 nam Rosa vervolgens de opmerkelijke stap om het
15 zee-platform tot onafhankelijke staat uit te roepen; het zou een republiek worden met eigen valuta en postzegels en als officiële taal het Esperanto¹). (...) De zelfverklaarde
20 staat werd zo officieel De Esperanto Republiek Rozeneiland, met een president (Rosa zelf), minister van Financiën (...), minister van Binnenlandse Zaken (...) en een
25 minister van Buitenlandse Zaken (...).

De vlag van Rozeneiland

Ondanks de ernst die bleek uit het aanstellen van een president, een ministerraad en eigen postzegels,
30 geld (...) en een vlag, was het doel van dit bonte gezelschap – naar men algemeen aannam – eenvoudiger: een bar en eetgelegenheid opzetten op hun zelfgebouwde eiland en

bron: visit-rimini.com

noot 1 Esperanto = een kunstmatige taal, ontworpen om mensen uit verschillende culturen op een politiek neutrale manier te laten communiceren

35 genieten van het uitzicht op de Adriatische scheepvaartroutes, een biertje nippend terwijl de boten van Triëst in het noorden naar de Middellandse Zee voeren. (...) Het
40 zou echter niet lang duren. Op 25 juni 1968, 55 dagen na de onafhankelijkheidsverklaring, werd het ministaatje Rozeneiland door de Italiaanse autoriteiten in beslag
45 genomen in wat Rosa bitter 'de enige oorlog die Italië ooit gewonnen heeft' noemde. Gedurende de rest van '68 (...) protesteerden Rosa en zijn 'regering' tegen de inbeslagname van
50 het eiland. Er volgden Italiaanse parlementaire debatten waarin verschillende argumenten naar voren gebracht werden waarom het eiland geen toestemming kon krijgen om
55 voort te bestaan.

De eerste theorie, en de meest voor de hand liggende, was dat het eiland met zijn restaurant, nachtclub en souvenirwinkel in feite Italiaans was,
60 maar Italiaanse belastingen ontweek; dat zou een gevaarlijk precedent scheppen. De tweede theorie kwam van de extreemrechtse parlementaire groep MSI, die verklaarde dat het
65 eiland een bedreiging vormde voor (...) de veiligheid en mogelijk een dekmantel was (...) voor nucleaire duikboten van de Sovjets. (...)